

ISSN 1829-2003

ՎԱՐԶԻԿ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԵՄԲՏԱՐԱԳԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆ ԱՐԽԻՏԵԿՏՈՐԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ ՀԻՄՆԱԴՐԱՍ
RESEARCH ON ARMENIAN ARCHITECTURE

VARDZK
DUTY OF SOUL

N 21

2025

Բաֆֆի Քորթոշյան
ԱՐԱՍՈ ԳՅՈՒՂԻ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՀՈՒՇԱՐՁԱՆՆԵՐԸ

էջ 1

Սաթենիկ Խուրշուդյան
ՎԻՍԱԳՐԵՐՆ «ԱԿՕՍ»-Ի ԷԶԵՐՈՒՄ

էջ 27

Բաֆֆի Քորթոշյան
ԽՆՁՈՐԵՍԿԻ ՍԲ. ՀՈՒԹՍԻՄԵ ԵԿԵՂԵՑՈՒ
ԱՎԱՆԴԱՏԱՆ ԲԵՐՃԱՊԱՏԿԵՐՆԵՐՆ ՈՒ ԲԵՐՃԱԳՐԵՐԸ

էջ 35

Աշոտ Հակոբյան
ՆՊԱՏ ԼԵՈՒՆ ԳԱԳԱԹԻ ՎԱՆՔԸ

էջ 39

Էմմա Արրահամյան
ՃԱԿՈՒՈՒ

էջ 45

Աշոտ Հակոբյան
ՓՐԿՎԱԾ ՄԱՍՈՒՆՔՆԵՐ ՍԱԼՆԱՊԱՏԻ ՍԲ. ԳՐԻԳՈՐ ՎԱՆՔԻՑ

էջ 61

Էմմա Արրահամյան
ՎԱՆԻ ՏԻՐԱՄԱՅՐ ՍԲ. ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ԶԱՆԳԸ

էջ 63

Բաֆֆի Քորթոշյան
ԵԶՆԱԳՈՍԵՐՑԻ ՄԵԼԻՔ ՄԻՐԶԱԽԱՆԻ
ՆՈՐԱՀԱՅՏ ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԸ

էջ 64

N 21

2025

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱԶՄ

EDITORIAL BOARD

ԷՄՄԱ ԱՐՐԱՀԱՄՅԱՆ

EMMA ABRAHAMIAN

ՐԱՖԻ ԲՈՐԹՈՇՅԱՆ

RAFFI KORTOSHIAN

ՀԱՍՄԻԿ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

HASMIK HOVHANNISSIAN

ՀԱՄԱԿԱՐԳԶԱՅԻՆ ՁԵՎԱԿՈՐՈՂՆԵՐ

ԱՐՄԵՆ ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ

ԼԻԱՆԱ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ-ԲՈՐԹՈՇՅԱՆ

Designers

ARMEN GEVORGIAN

LIANA

HOVHANNISSIAN-KORTOSHIAN

ԼՐԱՏՎԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՐՈՅԹՈՒՆ ԻՐԱՎԱՆՍՆՈՂ
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՂ ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ

RESEARCH ON ARMENIAN
ARCHITECTURE FOUNDATION
Engaged in Informational Activity

ՎՎԱՅԱԿԱՆ N 03U089223

ՏՐԿԱԾ 13.10.2010

Certificate No. 03U089223

Given 13.10.2010

ՀԱՄԱՐԻ ԹՈՂԱՐԿՄԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՈՒ
ՐԱՖԻ ԲՈՐԹՈՇՅԱՆ

Responsible for this issue
RAFFI KORTOSHIAN

ԵՐԵՎԱՆ, ՆԻԿՈԼ ԴՈՒՄԱՆ 16/1

Nikol Duman 16/1, Yerevan, RA

raa-am.org

armenianarchitecture.org

artsakhmonuments.org

✉ raayer@sci.am, raatransfer@yahoo.com

Հայկական ճարտարապետություն

Facebook icon ուսումնասիրող հիմնադրամ RAA Foundation

☎ 010 52 15 25

© ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՂ ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ

© Research on Armenian Architecture Foundation

ՎԱՆԻ ՏԻՐԱՄԱՅՐ ՍԲ. ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ԶԱՆԳԸ

Էմմա Աբրահամյան

Տիրամայր Սբ. Աստվածածին եկեղեցին (լուս.՝ Ս. Գանեխյանի (ՀՃՈՒ), 2017 թ.)

Հայ ժողովրդի պատմության, մշակույթի և ինքնության վկաներից են նաև եկեղեցական զանգերը: Մեր փոքրիկ հողվածը նվիրված է Մեծ Հայքի Վասպուրական աշխարհի Վան քաղաքի Տիրամայր Սբ. Աստվածածին եկեղեցու՝ 1915 թ. Մեծ եղեռնը «վերապրած» զանգին: Այն տեսել և լուսանկարել է ՀՃՈՒ հիմնադրամի երկրորդ արշավախումբը (ղեկ.՝ Սամվել Կարապետյան) 2016 թ. օգոստոսի 13-ին Իրանի Իսլամական Հանրապետության Ուրմիա քաղաքի Ազգագրության թանգարանում:

Տեղապանությունից հետո Սբ. Աստվածածին¹ եկեղեցին ավերվում է, իսկ եկեղեցական իրերն ու

Տիրամայր Սբ. Աստվածածին եկեղեցու զանգը (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի (ՀՃՈՒ), 2016 թ.)

զանգը հափշտակվում են: Իսկ թե ինչպե՞ս է այն հայտնվել թանգարանում, հայտնի չէ:

Զանգը պղնձից է: Ունի սնամեջ տանձաձև իրան՝ ստորին մասում փռված լայնաշուրթ բերանով: Վերնամասով և կենտրոնով ձգվում է բուսազարդ նրբազեղ գոտին, որի հակադիր երկու կողմերում՝ ուղղանկյուն շրջանակի մեջ, պատկերված են Աստվածամայրը մանկան հետ և 3 սուրբ հեծյալներից (Մարգիս, Թեոդորոս, Գևորգ) մեկը²՝ վիշապին նիզակահարելիս: Վերին մասում կան ունկնձև բլրնակներ՝ զանգը կախելու համար: Բուսազարդերի միջև և ստորին շուրթին բոլորաձև գոտևորում է նվիրատվական բնույթի եռատող արձանագրությունը.

Այս զանկակը յիշատակ է Աստին Փանոսեան Ֆրանգուլեանցէն | Վանայ Տիրամօր եկեղեցոյն, 1888 թ. 7 յուլիսի: | 343/4:

1 Տիրամայր Սբ. Աստվածածին եկեղեցու ավերակները գտնվում են Վան քաղաքի Քաղաքամեջ քաղանասում (38.501064, 43.343728; ծ. մ.՝ 1667 մ): Հիմնադրման տարեթիվն անհայտ է: 1775 թ. եկեղեցին նորոգվում է, որի մասին պատմող արձանագրությունը փորագրված էր դարպասին (Տեր-Ստեփանյան Ա., Վիմագրերը Մատենադարանի ձեռագրերում, «Վարձք», № 11, էջ 18, արձ. ԺԷ), իսկ 1816 թ. պատրաստվում է խաչկալը (նշվ. հողվ., էջ 19, արձ. ԻԵ): Եկեղեցին ուներ բազմաթիվ կալվածքներ և հարուստ էր «...թանգազին ոսկեայ, արծաթեայ և ակունքներով զարդարուած փորագրուած զարդ-սպասներով...» (Շերենց Գ., Սրբավայրեր, Թիֆլիս, 1902, էջ 23): ԺԹ դարավերջին այստեղ էր պահվում հրաշագործ «Մարխաս» կամ «Մալխաս» Ս. Աւետարան ձեռագիր և ծաղկանկար, որն հիւանդների վրայ տարվում է» (նշվ. աշխ., էջ 24):

1915 թ. Վանի ինքնապաշտպանության օրերին՝ ապրիլի 24-25-ին, «խոշոր ատերումներ ստացան Ս. Նշան, Ս. Պօղոս եւ Տիրամայր եկեղեցիները» (Կոտլեան Հ., Վան-Քաղաքամիջի ապրիլեան կռիւները, «Հայրենիք», 1929, № 5, էջ 140), իսկ «Ռուս բանակի վերջին նահանջէն յետոյ, հազարէ աւելի քիւրտեր մտեր են Վան, եւ ...այրեր են ...Արարոց թաղի մեծ եկեղեցին, Այգեստանի վարժարանները եւ Քաղաքամեջի Տիրամայր անուն տաճարը...» (Վասպուրականեան խապրիկներ, «Կոչնակ», 1916, № 4, էջ 95):

2 Հավանականը Սբ. Գևորգն է, քանի որ ԺԵ դարից սկսած՝ սրբապատկերներում հաճախ են Աստվածամայրը և Սբ. Գևորգը ներկայացված միասին, ինչպես նաև, ի տարբերություն խնդրո առարկայի, Սբ. Թեոդորոսն ավելի տարեց և մորուքով է պատկերվում, իսկ Սբ. Մարգիսը՝ հիմնականում որդու՝ Մարտիրոսի հետ, հազվադեպ՝ նաև վիշապ սպանելիս:

ՇՆՈՐՀԼԿԼՈՒԹՅՈՒՆ ԵՆՔ ՀԼՅՏՆՈՒՄ

○ ՆՅՈՒՌԱԿԼԱ ԼՏԼԿՕՒԹՅԱՆ ՀԼՄԱՐ

- «Գալուստ Գյուլբենկյան» հիմնարկությանը
- «Յ. Յովնանյան» ընտանեկան հիմնադրամին
- ՅԾՈՒ հիմնադրամի հոգաբարձուների խորհրդի անդամ Մարգրիտ Յախնազարյանին
- ՅԾՈՒ հիմնադրամի գիտական խորհրդի անդամ Յովան Սիմոնյանին

○ ՏԵԽՆԻԿԼՅՈՎ ԼՂԼՀՈՎԵԼՈՒ ՀԼՄԱՐ

- «Save Armenian Monuments» կազմակերպությանը
- «Յգորացնենք Յայաստանը» բարեգործական կազմակերպությանը
- ՅԾՈՒ հիմնադրամի բարեկամ Վահագն Նազարյանին

○ ԼՈՒՍԱՆԿԱՐՆԵՐԻ ՀԼՎԱԲԼՇՈՒ ԵՎԻՐԵԼՈՒ ՀԼՄԱՐ

- Չավեն Սարգսյանի ընտանիքին
- Յարություն Խաչատրյանին
- Միհրան Ղազարյանին
- Ժան-Կլոդ և Շանթել Յոթելիեներին
- Սամվել Այվազյանին
- Լեռնիկ Յովհաննիսյանին

○ ՀԼԶՎԱԳՅՈՒՏ ԳՐԲԵՐ ԵՎԻՐԵԼՈՒ ՀԼՄԱՐ

- Ժիրայր Քոչարյանին
- Յովան Սիմոնյանին

ՏՐԱԳՐՈՒԹՅԱՆ
ԳՈՒՄԱԿՈՐ
ԳԳ ԿԳՄ
ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԱԽԱԳՐԱՏԱՐԱԿՎԱԿԱՆ
ԱՆԵՆԱՏԱՆՔՆԵՐԻ
ԳՈՒՄԱԿՈՐՆԵՐ

RAA-USA

և

Գ. ԳՈՒՄԱՅԱՆ
ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԳՈՒՄԱԿՐԱՄԱՆ

ԳՆՅԱԿԱՆ
ՏՆՔՏԱՐԱԿՆԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՈՒՍՈՒՄԱՍՊՈՂ ԳՈՒՄԱԿՐԱՄ
RESEARCH ON ARMENIAN
ARCHITECTURE

ԵՐԵՎԱՆ - YEREVAN
2025

ISSN 1828-2003

25001 >

9 771828 200001

